

КРнын УИАнын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтуна, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д.10.20.616 диссертациялык кеңештин эксперти ф.и.д., профессор Лайли Үкүбаеванын 10.01.01 – кыргыз адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн берилген Кидиралиева Нургуль Мелисовнанын «Отражение национального характера в произведениях Чингиза Айтматова посредством билингвизма» деген темадагы диссертациясына берилген

КОРУТУНДУ

Эксперт изденүүчү Н.М. Кидиралиеванын жогоруда аталган темадагы диссертациялык ишин окуп чыгып, төмөндөгүдөй чечимге келди.

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши боюнча.

Сунуш кылынган кандидаттык диссертация диссертациялык кеңештин төмөндөгүдөй параметрлери боюнча туура келет:

1. Теманын актуалдуулугу
2. Көтөргөн проблеманын маанилүүлүгү.

Туура келбейт:

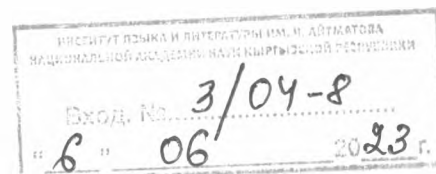
1. Диссертациялык ишти структуралык түзүлүшүндө ырааттуулук жок. Глава, параграфтар буга чейинки изилдөөлөрдө белгилүү болгон маселелердин негизинде түзүлгөн.

2. Изилдөөнүн негизги проблемасы болгон Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы каармандардын мүнөздөрүнүн билингвизмдин касиети аркылуу ачылышына басым жасалып, ал концептуалдуу өнүккөн эмес (I гл., II гл.).

3. Коргоого алып чыккан жоболору так жана изилденип жаткан проблемага байланыштуу эмес, буга чейинки белгилүү маселелерди камтыйт. (Дээрлик бардык абзацтары, каармандын мүнөзүн чагылдыруудагы билингвистик маселе таптакыр унутулган).

2. Аткарылган диссертациялык иштин максаты катары Ч.Айтматовдун билингвист жазуучу катары чыгармаларында улуттук мүнөздү чагылдыруу өзгөчөлүгүн изилдөө белгиленген, бирок ишинде аталган маселени ар кыл аспектен терең, концептуалдуу ачып бере алган эмес, т.а. максат ишке ашпаган.

Диссертант жалпы эле билингвизмдин тарыхын тээ алыстан баштап, ишинин «Теоретико-методологические основы отражения билингвизма писателя в его творчестве» деп аталган I главасындагы 1.1, 1.2, 1.3 параграфтарда билингвизм көрүнүшүнүн жалпы эле дүйнөдө таралышына экскурс жасаган экен. Анын байыркылыгына, чет мамлекеттерде Советтер союзундагы билингвизмди үлгү тутушарына белгилеп, анын марксизм-ленинизм идеологиясына байланыштуу экенине токтолот. Орус тилинин дүйнөгө кеңири таралышына, ал тургай сөздүн лингвистикалык курулушуна да көңүл бурат. (Мунун проблемага тиешеси канча?). Айтор көп маселелердин башын чаргытып келип, “Адамзат жашап турганда билингвизм жашайт” деген “гениалдуу” тыянак чыгарат, т.а. буга чейинки илимде белгилүү көз караштарды констатациялоо менен чектелет.

II глава “Методология и методы изучения мастерства Ч.Айтматова в изображении национального характера” деп аталган

Аталаган главанын төрт параграфынын аталыштары темага байланыштуу жакшы коюлган. 1. “Влияние истории формирования кыргызско-русского билингвизма на показ писателем национального характера”, 2.2 “Особенности билингвального отображения национальных характеров в системе образных форм повествования”, 2.3. “Факторы усовершенствования мастерства билингва Чингиза Айтматова и причины постоянного перехода к русскоязычному творению”, 2.4. “Использования культурного опыта мировой литературы при показе специфики национальных характеров” деп.

Бирок тилекке каршы аталган параграфтардагы темада коюлган проблемалар көп учурда изилдөөдөн тыш калган. Мисалы 2.1-параграфта “предметом исследования являются средства показа национального характера, в том числе тюркизмы, и их функциональная роль в русскоязычном творчестве писателя - билингва” (с. 54) деп белгиленген.

Параграф болгону 4 беттен турат да Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы улуттук мүнөз тууралуу сөз жок, түрк сөздөрдүн (тюркизмы) мүнөз түзүп ачып берүүдөгү ролу жөнүндө да сөз болбойт. Болгону ишти жазууда колдонгон методу, иштин методологиялык жана теориялык негизи боюнча учкай кеп болот. Диссертациянын методологиялык-теориялык негизин түзгөн эмгектердин арасында Ч.Айтматов боюнча изилдөөчүлөр К.Бобулов, Л.Үкүбаева, К.Ибраимовдордун ысымдары унут калган.

Диссертанттын “В нашей диссертации исследовано влияние тюркизмов на оющий контекст произведения” – деген автордун жыйынтыгы бул параграфтын мазмунун чагылдырып турат, т.а. тюркизмдин каармандын мүнөзүн ачуудагы ролуна эмес, сөз чыгарманын жалпы контекстине тийгизген таасири жөнүндө болмок, иште бул да жок!

2.2-параграфта “Ч.Айтматов эки тилде эркин жаза алат” дейт да, кантип эки тилде жазып калганын, орус тилин байытканы тууралуу ж.б. эзип кайталайт, 68-70-беттерде бөлүмгө тиешеси жок сөздөр, Ч.Гусейновдун классификациясын келтирет. Тантык сөздөр, тарпы чыккан ойлор көп. Бул бөлүмдүн 2.3, 2.4-параграфы, жыйынтыктары тууралуу жогорудагыдай эле пикирди айтууга болот! 2.4-параграф болгону 7 бет;

III глава “Результаты исследования средства отражения национального характера персонажей в произведениях Ч.Айтматова через билингвизм” деп аталган (3.1 – 5 бет).

Теманы ачып берүүдө диссертанттын (глава 6 параграфтан турат) чыгарган жыйынтыктары төмөндөгүлөр:

- Чыгармаларында орус тексттеринде кыргыздын улуттук элементтери пайдаланылат (!) (“бото”, “найман”, “Манкурт” ж.б. 97-б.);

- Чыгармалардагы тюркизм сөздөрүнүн саны, алардын кайталанышы берилет;

- Чыгармаларында кыргыз сөздөрүнүн орус тилине которулбай берилишин санактайт (20-б.)

- “Здесь киргизская лексика включена для сохранения национального окраски” (“бейбак” сөзү. Сөз кайсы каарман жөнүндө, белгисиз!) (112-б.)

- Каармандардын мүнөзүн анализдебей эле улуттук чөйрөнүн берилишине кетет. (“Они имеют общечеловеческий ценность”) (“Лесная груд” жөнүндө);

- “Кылым карытар бир күн”, “Кыямат”, “Тоолор кулаганда” чыгармаларынын мисалында Ч.Айтматовдун тюркизм сөздөрдү колдонуусу боюнча жалпы сөздөр болот;

- “Кыргыз айлы жыттанат” дейт, кыргыз мүнөзү боюнча сөз жок.

Тыянагы: “Автор приводя тюркизмы в своих произведениях, как бы обогащает мировоззрение – знание своего читателя” (119-б.).

Диссертацияда изилденип жаткан маселе ушул беле?

Диссертациянын 3.4, 3.5-параграфы 5 беттен туруп, мында негизинен Ч.Айтматовдун чыгармаларында “Кудай” маселеси боюнча жалпы сөз болгон экен. “Манкурт” ж.б. лексемалар жөнүндө сөз жүрөт. 3.5-бөлүмдө “Манкурт” түшүнүгү боюнча кайталанган пикирден башка эч нерсе жок!

3.6. “Показ черт национального характера в публицистике”. Чындыгында бул тема өзүнчө изилдөөнүн предмети болуш керек эле, диссертант публицистикасын кыпчып кетүү менен эч ийгилик жаратпаган. Бир-эки макаласы боюнча сөз болгону болбосо, кайрадан эле көркөм чыгармаларына кайрылып, “тюркизм” боюнча бирдеме айтат.

Коюлган милдеттерге (милдеттерге жетүүнүн этаптары, каражаттары жана ыкмалары ж.б.у.с.) ылайык максатка жетүү мүмкүнчүлүктөрүн баалоо.

Диссертацияда коюлган милдеттер темага байланыштуу, конкреттүү болбогондуктан диссертанттын изилдөө иши максатка жеткен эмес.

Изилдөө методдорунун диссертациянын милдеттерине (заманбап аппараттарды колдонуу, лабораториялардын сертификаттарынын адекваттуу статистикалык иштеп чыгуулардын, ар бир милдети боюнча ылайык келиши керек.

Диссертациялык изилдөөдө автор адабият таануу илиминдеги салыштырма-тарыхый методун колдонгон.

1. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу.

Ч.Айтматовдун чыгармаларында каармандын мүнөзүн чагылдыруу да автордук билингвизмдин маанисин, ролун ачып берүү маселеси улуттук адабият таанууда изилдене элек маселе, ал ошондуктан актуалдуу.

2. Диссертацияда коюлган милдеттердин ар бирин чечүү зарылдыгын негиздөөдө илимий адабияттардагы маалыматтарга сын анализ жүргүзүүнүн даражасы жана толуктугу:

Диссертант темага байланыштуу адабияттарды, көркөм чыгармаларды жетиштүү деңгээлде пайдаланган десек да болот, обзор толук эмес, аларга сынчыл мамиле жасай алган эмес, болгону факты-материалдардан колдонуу менен (цитата берүү түрүндө) чектелген.

3. Илимий натыйжалары:

Менимче диссертациялык изилдөө өз максатына жетишкен эмес. Иште кайталанган белгилүү ойлор көп. Автордун тема боюнча концептуалдуу пикири жок же жетишпейт.

4. Иштин практикалык баалуулугу жок.

5. Диссертациянын мазмуну изденүүчүнүн төмөнкү макалаларынан орун алган:

Макалалардын тизмеси мага берилген эмес.

6. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Автореферат экспертке берилген эмес.

7. Айрым мүчүлүштүктөр:

Диссертациялык иште төмөндөгү кемчиликтер орун алган.

1. Биринчи орунга эң негизги кемчилик диссертацияда колдонулган цитаталар менен алардын адабияттардын көрсөткүчүндө берилген катар номерлеринин туура келбестиги, 28-бетке чейин чыдап тыкыр карадым. Тексте “А” деп турса, көрсөткүчтө “Б” деп таптакыр башка адабият турат. Бул автордун жоопкерчиликсиздиги, илимий сабатсыздыгыч айгинелеген көрүнүш.

2. Диссертациянын 11-бетинде “В отечественном литературоведении проделана значительная работа по изучению творчества Ч.Айтматова и русскоязычной прозы” деп турат. Мында адабиятчылар С. Байгазиев, С. Искендерова, А. Кадырмамбетова, К. Мамбеталиева, Ж. Орозобекова, Г. Орозова, С. Тилленбаев, А. Эгембердиевалардын атын

жазган. Суроо туулат. Булардын Ч.Айтматов жана орус тилиндеги проза боюнча кандай эмгектери бар? Жок! Диссертант Диссертациялык кеңештин мүчөлөрү болгондуктан гана жогоркуларды санактап, халтурага барган!

3. Диссертацияда изилдөөгө алган проблемага акцент коюлуп, аны этап этабы менен концептуалдуу ачып бере албаган. Анын ордуна диссертациянын башынан аягына чейин буга чейинки белгилүү болуп, изилденип калган маселелердин негизинде кеп кылат. Ошондуктан автор диссертациясынын предметин жеткилең түшүнгөн эмес деген пикир туудурат.

Негизги кемчиликтер тууралуу главалар боюнча жогоруда айтылды.

8. Сунуш:

Диссертациялык изилдөөсүнүн үстүндө автор дагы да иштеши, издениши, иштин илимий-теориялык деңгээлин көтөрүшү керек.

9. Корутунду.

Жогорудагы айтылган пикир, сунуштардын негизинде Кидиралиева Нургуль Мелисовнанын “Отражение национального характера в произведениях Чингиза Айтматова посредством билингвизма” деген темадагы 10.01.01. – кыргыз адабияты адистиктеги аткарылган диссертациялык иши УАК тарабынан кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарга жооп бербейт деп эсептейм жана аны Д.10.20.616 Диссертациялык кеңешке коргоого сунуш кылууга ушу турушунда жарабайт деп эсептейм.

Лайли Укубаева
ф.и.д., профессор
Эксперт

А. Укубаеванын колун тастыктайм

Максатбекова С.
и.и. о.к.

Эксперттик топтун мүчөсү,
ф.и.д., профессор А. Укубаеванын
колун тастыктайм

Индуцирүү катчы, ф.и.к. К. Биссеева

6.06.2023